Boek van de maand

Wim Rongen bespreekt:

Joachim Fest, *Tegenlicht. Een Italiaanse Reis*
(De Arbeiderspers, Amsterdam 1990) 425 blz., *f* 69,90.

Van oorsprong waren de Tour de France en de Giro d'Italia geen wielerwedstrijden maar educatieve trektochten voor de klassiek geschoolde jongeren die de toekomstige elite van hun land moesten vormen. De 'Grand Tour' had als doel de voltooiing van de opvoeding. Ze was hoofdzakelijk een Engels fenomeen, maar ook Nederlanders (zie de dissertatie van A. Franck-van Westrienen uit 1983) en Duitsers deden er volop aan mee. De blik was vooral op Italië gericht want daar lag de bakermat van onze beschaving. Een bezoek aan Rome was bovendien vaak niet alleen uit educatief, maar ook uit religieus oogpunt wenselijk.

Joachim Fest is hoofdredacteur van de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* en in ons land vooral bekend door zijn vuistdikke Hitlerbiografie. Daarnaast schreef hij ondermeer *Das Gesicht des Dritten Reiches; Profile einer totalitären Herrschaft.*

Tegenlicht is geen historisch werk maar het autobiografische verslag van Fests 'Grand Tour' door Italië, in de voetsporen van illustere voorgangers als Winckelmann, Burckhardt en vooral Goethe.
Fest begint zijn reis in tegenstelling tot de meeste Italië-gangers die tot zover niet kwamen in Sicilië. Zijn boek bestaat uit vier hoofdstukken, achtereenvolgens handelend over Sicilië, de Ionische kust, Napels en de Campagna en tenslotte Rome. In een interview in *Vrij Nederland* (26-1-1991) zegt hij dat een tweede deel (over Noord-Italië) gepland was, maar dat dit er waarschijnlijk nooit zal komen. Een drukke baan en een toch al gevorderde leeftijd (hij is in de zestig) verhinderen dit.

Fest bezocht plaatsen die uit (cultuur)historisch oogpunt belangrijk zijn. Naast impressies van die plaatsen bevat het boek ook anecdotes en andere wetenswaardigheden én verslagen van gesprekken .

Una persona importante in Sicilië

Zijn keuze van de te bezoeken plaatsen is niet echt verrassend: iemand die naar Sicilië gaat, niet alleen aan het strand wil liggen en een goede reisgids gekocht heeft, zal al gauw in Agrigento, Piazza Armerina, Syracuse, Palermo, Selinunte, Segesta etcetera terechtkomen - ik kan dat uit eigen ervaring bevestigen.

De verslagen van de gesprekken zijn vooral in de eerste twee hoofdstukken vaak de boeiendste stukken. Fest vertelt bijvoorbeeld hoe hij in contact gebracht wordt met een vooraanstaand mafioso ('una persona importante') en legt dan aan de hand van dat gesprek de ontwikkeling van de mafia uit: eerst een boerenbende, dan een tak van misdadige notabelen en nu een internationaal misdaadsyndicaat.
In al die gesprekken komt een aantal onderwerpen steeds terug: de geschiedenis van Sicilië, de ontwikkeling van het eiland en de veranderingen die in hoog tempo plaatsvinden. Kenmerkend voor Sicilië is de eeuwenlange onderdrukking door buitenlanders (Grieken, Romeinen, Mohammedanen, Duitsers , Spanjaarden) die tot lethargie en een elders nauwelijks voorstelbare verlamming van intellect geleid heeft. De anecdotes gaan over uiteenlopende personen als keizer Frederik II van Hohenstaufen (gestorven in 1250, begraven in Palermo), Lucky Luciano (beroemd/berucht gangster) en Salvatore Giuliano (een soort Siciliaanse Robin Hood in deze eeuw).

Vreemdelingenindustrie in Calabrië

Ook de onderwerpkeuze in het tweede deel is niet schokkend voor wie al eens in Calabrië is geweest: onder andere de 'Bronzi di Riace'in Reggio di Calabria, Crotone, San Giovanni in Fiore, Cosenza en Taranto.
Fests typeringen zijn vaak herkenbaar. Over Taranto bijvoorbeeld zegt hij: '*Tot kort voor de moderne tijd werd Taranto om zijn ligging als uniek beschouwd....Zelfs nog Norman Douglas, die in 't begin van deze eeuw naar Taranto is gekomen, sprak van een 'kostbare parel in de ring'. Zelfs met enige fantasie kan men nauwelijks nog reconstrueren wat hij bedoelde.*' (p. 191).

Deze herkenbaarheid van indrukken gecombineerd met de vele fraaie beschrijvingen maakt *Tegenlicht* tot een prettig leesbaar boek, dat als een alternatieve reisgids dienst kan doen.

Ook in dit hoofdstuk veel aandacht voor

maatschappelijke aspecten van dit deel van Italië als de 'drangheta (de Calabrese variant van de mafia), de migratie van de jeugd naar het noorden en de achterlijkheid van het Zuiden in het algemeen. En net als in het hoofdstuk over Sicilië ook hier de ergernis over het toerisme dat van culturele tradities voor de vreemdelingenindustrie georganiseerde spektakels maakt: '*Alles loopt immers uiteindelijk uit op toerisme. Overal waar iets heeft plaatsgevonden, komen reizigers om te kijken. En waar nooit iets is gebeurd, komen ze vanwege de eenzame ligging en om niets te hoeven bezichtigen. Toerisme is noodlot.*' (p. 197).

Chaos in Napels

De indruk van lethargie en verlamming die in Sicilië en Calabrië overheerste, wordt in Napels vervangen door die van de georganiseerde chaos en het theatrale gebaar.

Zelf ben ik nooit in Napels geweest (bijgeloof), maar zal, als ik naar Napels ga, *Tegenlicht* wel meenemen om te zien of de herkenbaarheid van zijn typeringen van Sicilië en Calabrië hier terugkomt. De anecdotes over bijvoorbeeld Vergilius, Konradijn van Hohenstaufen en Lord Hamilton of de stad zelf wekken in ieder geval het verlangen naar een bezoek op: '*Bij een wandeling door de stad ook paar kerken binnengelopen, Santa Brigida, San Domenico Maggior, San Gregorio Armeno, San Giovanni a Carbonara. Het meest vallen op, wanneer je uit de turbulente smalle steegjes komt, de overdadige ruimte, de reinheid en de stilte..... En dan al die rijen kaarsen, geen plekje blijft er vrij van, overal bloemstukken en doorboorde harten, kleurige stenen, ontblote martelplekken, doodshoofden en talloze andere vererenswaardige snuisterijen. Nergens anders wordt men zich er zo van bewust dat Napels een barokstad is.....P. vond dat je eigenlijk van vele soorten christendom moest spreken. In Italië waren er minstens twee. Het verschil bleek reeds uit de heiligen die men vereerde. In het Noorden waren dat voornamelijk charitatieve helpers in de nood, uitdelers van soep onder de armen en voorbeelden van menselijke toewijding als Don Bosco, in het Zuiden daarentegen wonderdoeners als San Gennaro*' (p. 260-262).

Duitsers in Rome

Het laatste hoofdstuk - fragmenten uit Rome - is het minst interessant. Een gevoel van 'nu weet ik het wel' gaat langzaam overheersen. De verslagen van gesprekken met belangrijke personen beginnen te irriteren. Fest past eigenlijk uitstekend binnen de beschrijving die hij zelf geeft van al die Duitsers die naar Rome gingen: '*De artistieke winst van deze generaties lange reizen naar Rome blijft twijfelachtig... .Stefan George (een dichter van rond de eeuwwisseling, WR) heeft gezegd dat de Duitsers naar Italië gingen 'om bij de diepte het licht te vinden'. Maar van de Duitse Romeinen heeft nauwelijks iemand het licht gevonden, bijna allemaal werden ze alleen maar zwaarder, Germaans tobberiger, dan ze toch al waren*' (p.304).

Trektocht van een zoekende

Fest is vaak in Italië geweest en vindt dat het land de laatste decennia sterk veranderd is. Die veranderingen voltrekken zich in hoog tempo.
Eeuwenlang is Italië uiterlijk hetzelfde gebleven, nu verdwijnt het mooie echter in hoog tempo. Sicilië is nog het langst zichzelf gebleven, maar lijkt de 'achterstand' snel in te willen halen. De veranderingen leiden tot verval, aldus Fest. Hij ergert zich aan de Italianen die bijzonder nonchalant met hun heden en verleden omgaan: '*Waar komt het verlies aan esthetisch gevoel vandaan in een land dat als geen ander juist het openbare in al zijn verschijningsvormen tot kunstwerk heeft verheven?*' (p. 67).

Aan 't eind van zijn deel over Sicilië schrijft hij: '*Wat uiteindelijk alle beelden overheerst is waarschijnlijk toch de verwoesting door het heden: de betonnen burchten, hotels en casino's...De troosteloze voorstadswijken met hun sloppen en afvalbergen...dat en nog veel meer is allang niet meer de achterkant van het moderniseringsproces, maar de opdringerige voorzijde ervan...Onwillekeurig komt het verlangen op deze streken te bereizen als de reizigers van de Grand Tour, toen de beschaving nog een prospectus vol beloften was en niemand haar woekerprijzen kende*' (p.150-151).

Fest is ervan overtuigd dat het verval van Europa in het algemeen en van Italië in het bijzonder niet meer te stoppen is.
Daardoor is *Tegenlicht* in de eerste plaats het verslag van een trektocht van een wanhopig zoekende geworden, maar wel een - door de fraaie beschrijvingen - bij vlagen heel mooi verslag.

kleio
nummer 6/91
pagina's 36 en 37